Archeologisch Veenkoloniën

Ruim vijftien jaar geleden begon provinciaal archeoloog Henny Groenendijk aan de grootste archeologische inventarisatie ooit in Oost-Groningen verricht. De opzienbarende resultaten van dit onderzoek verschijnen binnenkort in de uitgave *Op zoek naar de horizon*. Dit boek is vooral ook een pleidooi voor behoud van de kwetsbare prehistorische vindplaatsen die, in de landbouwintensieve Veenkoloniën en Westerwolde, met de dag meer gevaar lopen te verdwijnen. Groenendijk noemt de situatie alarmerend, aldus de journaliste en tekstschrijver Stege.

De grootste bedreiging voor archeologische vindplaatsen in Oost-Groningen is de landbouw. Prehistorische vondstlagen bevinden zich vlak onder het aardoppervlak en lopen groot gevaar als de grond regelmatig intensief wordt bewerkt. Veel

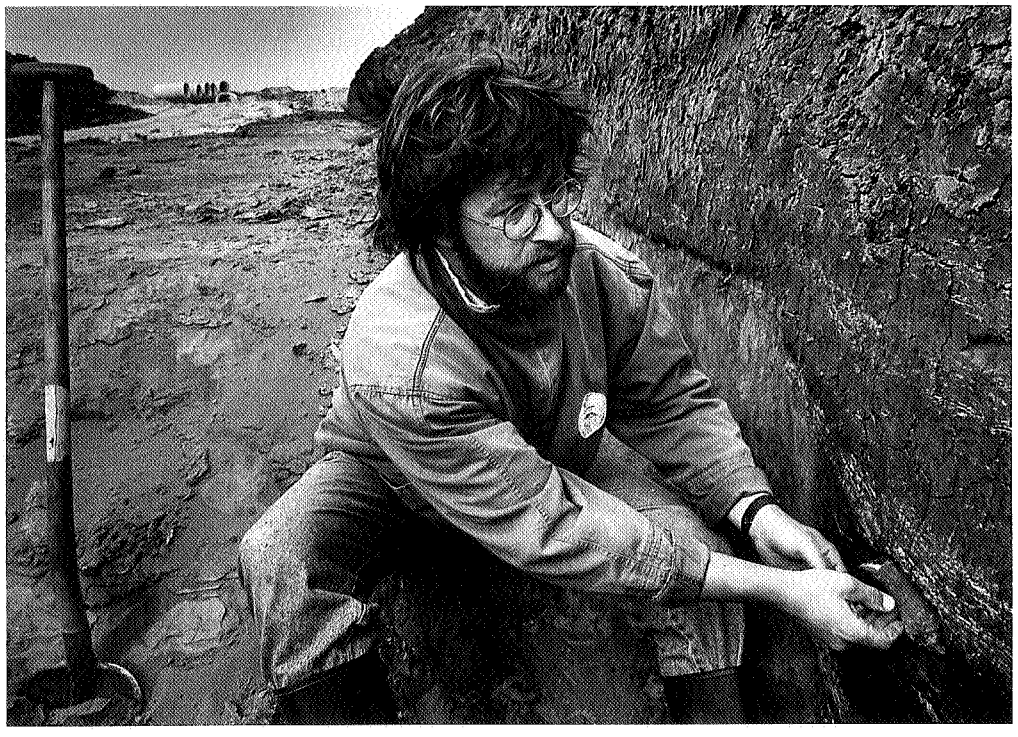

Henny Groenendijk tijdens een opgraving nabij Scheemderzwaag, foto Elmer Spaargaren.

:rfgoed en Westerwolde

Martien Stege

belangrijke vindplaatsen zijn hierdoor al verloren gegaan. Maar ook zandverstuivingen kunnen een bedreiging vormen: een flinke storm blaast al gauw twee centimeter van het aardoppervlak weg. Als deze grond vervolgens weer wordt omgeploegd, kan dat leiden tot de vernietiging van een belangrijk stuk bodemarchief. '*Aan deze ontwikkeling kunnen we weinig doen, want Groningen is nu eenmaal een landbouwgebied*', zegt Groenendijk, sinds 1991 provinciaal archeoloog van Groningen. '*Er zit niets anders op dan zoveel mogelijk materiaal te behoeden voor vernietiging.*' Opgraven heeft hierbij niet de prioriteit. Resten van het prehistorische Oost-Groningen zijn vooral terug te vinden in zand: het zijn sporen van menselijke activiteit zoals nederzettingen, akkers en haardkuilen die, eenmaal blootgelegd, niet in hun oorspronkelijke vorm bewaard kunnen worden. De bodem blijkt dan toch vaak de beste bewaarplaats. '*Ik wil zoveel mogelijk behouden voor de toekomst, wanneer er wellicht onderzoektechnieken bestaan waar wij nu slechts van dromen. Daarom werken we in de Veenkoloniën en Westerwolde vooral aan inventarisatie van vindplaatsen en proberen we met particulieren en overheden in gesprek te komen over manieren om deze plekken te behouden. Lukt dat niet, dan is er bijna geen ontkomen aan opgraven.*'

De basis voor dit alles is het omvangrijke promotieonderzoek van Groenendijk, dat in september in bewerkte vorm verschijnt onder de titel '*Op zoek naar de horizon: het landschap van Oost-Groningen en zijn bewoners tussen 8000 voor Chr. en 1000 na Chr*'. In dit boek, geschreven voor de geïnteresseerde leek, geeft de archeoloog een boeiend overzicht van het grootste archeologisch onderzoek dat ooit in de Veenkoloniën en Westerwolde is verricht. Groenendijk schetst in deze uitgave een beeld van de ontstaansgeschiedenis van het gebied; hiermee verschaft hij de lezer tevens een kader waarmee het huidige Oost-Groninger landschap begrepen kan worden. '*Met dit boek wil ik de streekbevolking zijn oudste geschiedenis teruggeven en een bewustzijn creëren van het waardevolle verleden dat dit gebied kent.*' Groenendijk, die in Leiden studeerde, is gedurende zijn onderzoek steeds meer overtuigd geraakt van de landschappelijke en historische waarden van het Oost-Groninger landschap: '*Ik heb er een speciale liefde voor ontwikkeld en heb me er echt in vastgebeten.*' In 1982 werd hij aangenomen bij het Biologisch-Archaeologisch Instituut van de Rijksuniversiteit Groningen om in het kader van de herinrichting te werken aan een archeologische inventarisatie in Oost-Groningen. '*Ik herinner me de eerste kennismaking met het gebied nog goed*', vertelt hij. '*Ik had drie jaar gewerkt in het Duitse Middelgebergte en kwam op een regenachtige dag aan in het Groninger land. Dat was wel even slikken, het leek zo plat.*'

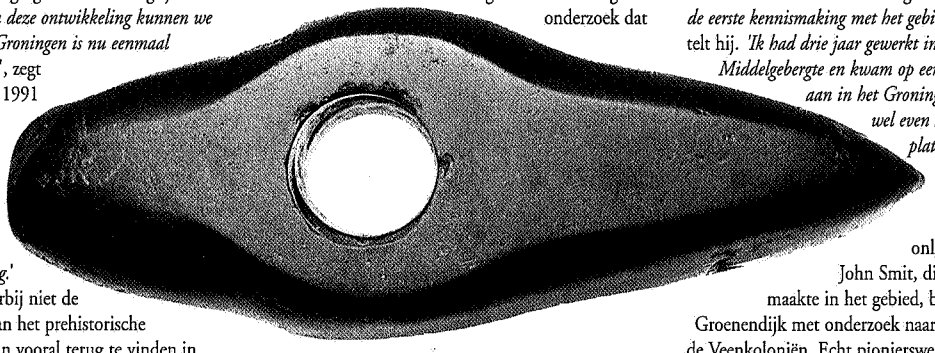

De inventarisatie bracht veel 'losse' vondsten aan het licht. Hier een 'strijdhamer' gevonden in Westerwolde, foto ROB.

Pionierswerk

Samen met de onlangs overleden John Smit, die hem wegwijs maakte in het gebied, begon Groenendijk met onderzoek naar vindplaatsen in de Veenkoloniën. Echt pionierswerk: nooit eerder was het gebied onderwerp van systematische archeologische studie. Groenendijk en Smit ontdekten al gauw dat zich vlak onder dat platte grondoppervlak een duizenden jaren oud duingebied bevond, met een schat aan archeologische gegevens. '*De datering van de eerste vondsten leidde ons terug naar 8000 v. Chr. Dat hadden we nooit verwacht*', zegt de archeoloog enthousiast. De Veenkoloniën bleken in de middensteentijd een uiterst aantrekkelijk gebied voor jagers en verzamelaars. Anders dan nu was de omgeving toen duinachtig en begroeid met dennen. De bewoners bouwden hun kampementen op duintoppen, in de nabijheid van vochtige laagten waarin water bleef staan. De vondsten in de ze regio, vooral vuurstenen en houtskoolresten,

Tijdens de aanleg van de A7 in 1991, wordt bij Meedernertol een jachtkamp aangetroffen, foto Henny Groenendijk.

dateren van 8000 tot 6000 v. Chr., de middensteentijd. '*Dat was een fantastische ontdekking*', vertelt Groenendijk. '*Het betekende dat zich in de Veenkoloniën geen resten uit andere periodes bevinden die het beeld van de middensteentijd kunnen vertroebelen. Hier kunnen wij dit tijdperk in haar meest zuivere vorm bestuderen en dat is erg bijzonder.*'

Parkachtig landschap

Uit onderzoek naar de reden waarom de bevolking uit het gebied wegtrok, kwam een tweede opzienbarende ontdekking naar voren. Anders dan tot dan toe werd aangenomen, bleek dat niet het oprukkende veen, maar het dichter wordende bos de jagers en verzamelaars verdreef. Houtskoolresten uit haardkuilen wezen uit dat het parkachtige landschap met dennen langzamerhand veranderde in een dicht loofbos op een arme bodem. Dit dwong de bewoners elders een bestaan op te bouwen. Doordat er geen riviertjes waren, vond er geen afwatering plaats, waardoor zich in de loop der eeuwen een dik pak veen vormde.
Westerwolde daarentegen kende in de prehistorie wel een wijdvertakt systeem van beken en rivieren dat veengroei lange tijd verhinderde. Evenals in de Veenkoloniën vestigde de bevolking zich ook hier op de duintoppen, maar kon er ruim 6000 jaar langer, tot in de late ijzertijd, blijven wonen. Pas toen kwam het veen op en sloot Westerwolde langzamerhand in. De weidegronden werden door het veen opgeslokt, gemiddeld zes hectare per jaar, met als gevolg dat een steeds groter deel van de bevolking wegtrok. Pas in de Middeleeuwen raakte het gebied weer bewoond.

Westerwolde

Anders dan de Veenkoloniën geniet Westerwolde al jaren belangstelling van archeologen. '*Toch wordt de middensteentijd, de periode dat Westerwolde veel verwantschap vertoonde met de Veenkoloniën, vaak vergeten*', stelt Groenendijk. '*Daarbij komt dat ook hier de vindplaatsen, die zich veelal onder de essen bevinden, in gevaar zijn. Er is inmiddels zoveel grond afgeploegd, dat ze nauwelijks meer bescherming bieden.*'
Het Oldambt maakte overigens slechts zijdelings deel uit van het onderzoek: '*Hier ligt diep onder de grond een vrijwel onaangetast Middeleeuws landschap met dorpen en akkers. Als gevolg van stormvloeden die het land vanaf de late Middeleeuwen tot in de zestiende eeuw teisterden, raakte het bedekt met een dikke laag zeeklei die de onderliggende resten prima beschermt. Dat moeten we voorlopig nog maar zo laten.*'

In de Veenkoloniën en in Westerwolde is de situatie volgens de archeoloog meer urgent. '*Met* Op zoek naar de horizon *wil ik mijn bevindingen vooral ook onder de aandacht van bestuurders brengen en een besef kweken dat er iets moet gebeuren. Ik wil niet zo ver gaan dat alles moet worden tentoongesteld, maar vooral voor landbouwgebieden moeten toch structurele oplossingen komen. Westerwolde komt binnenkort in de uitvoeringsfase van de Herinrichting; hierin zou ook de prehistorie kunnen worden opgenomen. Het is denkbaar om in overleg met boeren plekken te markeren of te ontzien, bijvoorbeeld door ophoging met grond, waardoor de resten weer voor een paar decennia zijn beschermd. Hiervoor is steun van de provincie, gemeenten en de landinrichtingscommissies onontbeerlijk.*'

['De ploeg dendert maar door.']

Kampementen

In het geval van de Veenkoloniën ligt het probleem anders; van ophoging van de grond kan hier immers geen sprake zijn. In dit gebied is opgraven uiteindelijk het enige alternatief. Groenendijk en zijn team concentreren zich daarom op de inventarisatie en selectie van vindplaatsen. '*Door de jaren heen heb ik het veenkoloniale landschap steeds beter leren doorzien. Het platte oppervlak bleek niet zo vlak als ik aanvankelijk dacht: door de oppervlakte en het telraam van wijken zie je de zandruggen nog steeds door het landschap kronkelen. Ook hebben we inmiddels geleerd goede prognoses te maken van plekken waar zich waardevol archeologisch materiaal zou kunnen bevinden.*' Groenendijk tracht vooral kampementen te selecteren op hun functie, om op deze manier de lacune in de economische kennis van de middensteentijd te dichten. Vindplaatsen die niet meer compleet zijn of onvoldoende aan de onderzoeksvoorwaarden voldoen, worden meer en meer overgeslagen en zullen binnenkort waarschijnlijk ten prooi vallen aan de ploeg.

Op zoek naar de horizon is een uitgave van REGIOPRojekt Uitgevers. Het boek telt ongeveer 300 pagina's, ruim 80 afbeeldingen en bevat een uitgebreide literatuurlijst. De uitgave verschijnt in september 1997 en kost *f* 39,95. Met de antwoordkaart in dit tijdschrift kunt u voor slechts *f* 30,00 (excl. verzendkosten) intekenen op deze uitgave (ISBN 90-5028-083-8).

Onderzoek van een grafheuvel bij Onstwedder Holte, foto Henny Groenendijk